

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΚΟΥΦΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ. Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΛΙΟ ΣΤΟΝ ΝΕΟ ΝΟΜΟ ΠΕΡΙ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

Λουδοβίκος Κωτσονόπουλος

Σημειώσεις βασισμένες στις διαλέξεις του μαθήματος Ιστορία Κοινωνικής Πολιτικής Ι

Λεπτομέρεια από χαρτικό του Φλαμανδού ζωγράφου Rembrandt Harmenszoon van Rijn που φιλοτεχνήθηκε το 1648.

Αθήνα 2015

Περιεχόμενα

1. Η φτώχεια στην Ευρώπη μετά τον Μεσαίωνα

2. Η νομοθεσία περί φτωχών την περίοδο της δυναστείας των Τυδώρ (1485-1603)

2.1 Οι κοινωνικές διαδικασίες πίσω από την όξυνση του φαινομένου της φτώχειας την εποχή των Τυδώρ.

2.2 Η νομοθεσία των Τυδώρ

2.2.1 Οι στόχοι της νομοθεσίας

2.2.2 Τα μέσα υλοποίησης της νομοθεσίας

2.2.3 Οι μεταβάσεις που συντελούνται στο πλαίσιο της νομοθεσίας.

3. Συμπλήρωση του παλιού νόμου περί φτώχειας τον 17^ο και τον 18^ο αιώνα

3.1. Ο νόμος περί εγκατάστασης

3.2. Η πρώτη θεμελίωση των οίκων εργασίας

3.3. Ο νόμος Gilbert και η κατάργηση των οίκων εργασίας

3.4. Το σύστημα Σπίνχαμλαντ (Speenhamland)

4.Ο Νέος νόμος για τη Φτώχεια και η θεμελίωση του Οίκου Εργασίας το 1834

4.1. Πολιτικοί παράγοντες

4.2. Οικονομικοί παράγοντες

4.3. Ο ρόλος των ιδεών

4.4. Οι προβλέψεις του Νόμου

1.Η φτώχεια στην Ευρώπη μετά τον Μεσαίωνα

Η φτώχεια και η επαιτεία αποτελούσαν ένα ενδημικό φαινόμενο στις ευρωπαϊκές κοινωνίες πριν από την εμφάνιση της βιομηχανικής επανάστασης. Οι κοινωνίες αυτές ήταν κατά κύριο λόγο αγροτικές και οι παραγωγικές τους δομές στηρίζονταν μέχρι τον 19^ο αιώνα στην κατανάλωση της ζωικής και της αιολικής ενέργειας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη χαμηλή παραγωγικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας, τα προϊόντα της οποίας δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού. Οι επιδημίες και η πείνα συντρόφευαν τους αγροτικούς πληθυσμούς της ευρωπαϊκής ηπείρου σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους, κι αυτό διότι οι τελευταίοι ήταν εξαιρετικά ευάλωτοι σε κίνδυνους όπως οι σιτοδείες, η έλλειψη δηλαδή τροφής. Αυτές μπορούσαν να προκληθούν από τις άσχημες καιρικές συνθήκες, από τη διακοπή του εμπορίου ή από τη μειωμένη παραγωγή που οφείλονταν σε έλλειψη παραγωγικού δυναμικού λόγω των πολέμων ή της υψηλής θνησιμότητας που προκαλούσαν οι επιδημίες. Με δεδομένο ότι οι αγροτικοί πληθυσμοί εξαρτιόνταν σε μεγάλο βαθμό από την αυτοκατανάλωση, η έλλειψη τροφής σήμαινε την πλήρη εξαθλίωσή τους και συνήθως τους εξωθούσε σε μετανάστευση είτε σε άλλη αγροτική περιοχή, είτε προς τις πόλεις που αναδύονταν από τον 12^ο αιώνα και μετά στην Ευρώπη.

Δίπλα, όμως, στη διάχυτη φτώχεια υπήρχαν και μεγάλες συγκεντρώσεις πλούτου. Στις αγροτικές περιοχές, οι ευγενείς και η εκκλησία μέσα από ένα πλέγμα φεουδαρχικών κανόνων εξασφάλιζαν την αποκλειστική εκμετάλλευση της γης και των ανθρώπων που εργάζονταν σε αυτή ρυθμίζοντας την οικονομική αλλά, σε αρκετές περιπτώσεις ανάλογα με την περιοχή, και την προσωπική ζωή των τελευταίων. Συγκέντρωση πλούτου υπήρχε και στις αναδυόμενες πόλεις. Πέρα από διαμετακομιστικά κέντρα των γεωργικών προϊόντων που παράγονταν στην αγροτική ενδοχώρα τους, οι πόλεις ανέπτυξαν σταδιακά μία αυτόνομη οικονομία που βασιζόταν σε πρώιμες μορφές βιοτεχνίας που πραγματοποιούνταν μέσα σε εργαστήρια, αλλά και στο εμπόριο που εκτείνονταν πέρα από τα γεωγραφικά όρια επιρροής τους. Ήδη από τον 14^ο αιώνα και μετά παρατηρούμε την ανάδυση εμπορικών διαδρομών και δικτύων που συνέδεαν τις κυριότερες πόλεις της Ευρώπης και τις οργάνωναν σε ενώσεις. Η πιο γνωστή από αυτές ήταν η ένωση της Χάνσας και οι πόλεις της Βόρειας Ιταλίας. Μέσα από τις διαδρομές των ποταμών αλλά και τα περάσματα των οροσειρών παγιώνονται σταδιακά εμπορικές διαδρομές που

διακινούν τρόφιμα, ποτά, μπαχαρικά, ρούχα και βαμβάκι και μαζί με αυτά μεταφέρεται πλούτος, σύμβολα και ιδέες που συγκροτούν ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς για τους κατοίκους των πόλεων αυτών. Η παρακάτω εικόνα απεικονίζει τις εμπορικές διαδρομές της Ευρώπης του 15^{ου} Αιώνα.

Το νέο αυτό σύμπαν των πόλεων που αναδύθηκε σταδιακά μέσα από την αγροτική Ευρώπη μετέβαλλε, με αργούς ρυθμούς πλην όμως σταθερά και αμετάκλητα, τον κοινωνικό και πολιτικό χάρτη της Ηπείρου. Τα αστικά κέντρα προστατευμένα από τείχη, άρχισαν να αποκτούν μορφές αυτοδιοίκησης και αυτονομίας από το φεουδαρχικό περιβάλλον μέσα στο οποίο γεννήθηκαν. Σε αρκετές περιπτώσεις, η εξουσία του φεουδάρχη σταματούσε στις πύλες της πόλης. Η πραγματικότητα αυτή τις κατέστησε τόπους ελευθερίας όπου τμήματα των πληθυσμών κατέφευγαν σε αυτές για την αναζήτηση μίας νέας ζωής απαλλαγμένης από τους δεσμούς της γης και του φεουδάρχη. Παράλληλα προς αυτή τη ροή κοινωνικής κινητικότητας, η πόλη έλκυε, λόγω του πλούτου της, και τη μεγάλη μάζα των φτωχών. Πρόκειται για μία άμορφη, άφυλη και άχρονη μάζα που συγκέντρωνε

στους κόλπους της και κάτω από τον τίτλο «φτωχός» παιδιά, γέρους γυναίκες και άνδρες που μπορεί να ήταν άρρωστοι, ζητιάνοι, ικανοί ή ανίκανοι προς εργασία. Το μέγεθος της ποικίλε ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες. Στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, για παράδειγμα, στην πόλη Λουβαίν του Βελγίου το ποσοστό των φτωχών- σύμφωνα με τις υποτυπώδεις μετρήσεις της εποχής- πλησίαζε το 18%, ενώ πιο Βόρεια στο λιμάνι του Αμβούργου το ίδιο ποσοστό κινούνταν στο 20%. Η ελκυστικότητα της πόλης ως προορισμού της μάζας αυτής είχε να κάνει όχι μόνο με το συγκεντρωμένο πλούτο, αλλά και με το ότι αυτός διανεμόνταν από τις αρχές των πόλεων μέσα από δομές ευεργεσίας και φιλανθρωπίας που διέπονταν από το πνεύμα του χριστιανισμού. Η περίθαλψη των φτωχών γίνονταν είτε μέσα από τα μοναστήρια είτε μέσα από ιδρύματα τα οποία λειτουργούσαν μέσα στις πόλεις. Σε κάθε περίπτωση το διακριτό χαρακτηριστικό ήταν ότι συστήματα περίθαλψης φτώχειας στην ηπειρωτική Ευρώπη υπάρχουν μόνο μέσα στις πόλεις και η δικαιοδοσία τους δεν επεκτείνεται πέρα από τα τείχη τους στην ύπαιθρο όπου πρυτανεύουν φεουδαρχικοί ή κοινοτικοί θεσμοί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα συστήματα αυτά είναι αποσπασματικά, δηλαδή να μην επικοινωνούν μεταξύ τους και να αφορούν την πόλη και όχι την επαρχία. Το πρώτο σύστημα περίθαλψης της φτώχειας που έχει ισχύ για όλη την επικράτεια, πόλη και επαρχία, αναπτύσσεται στην Αγγλία γι' αυτό και θα εστιάσουμε σε αυτήν την περίπτωση.

2. Η νομοθεσία περί φτωχών την περίοδο της δυναστείας των Τυδώρ (1485-1603)

Ο κύριος όγκος των ανά χείρας σημειώσεων καταπιάνεται με του νόμους περί φτώχειας και τις αναθεωρήσεις τους στην Αγγλία, δίχως να εστιάζει στην αντιμετώπιση του φαινομένου στην Ευρώπη την ίδια περίοδο. Αυτό συμβαίνει διότι στην περίπτωση της Αγγλίας παρατηρούμε για πρώτη φορά στην ιστορία την θέσπιση ενός συστήματος αντιμετώπισης της φτώχειας, το οποίο νομοθετείται από το Κοινοβούλιο, έχει ισχύ για όλη την επικράτεια και η εφαρμογή του πραγματοποιείται από τις τοπικές αρχές, οι οποίες εποπτεύονται, ανάλογα κάθε φορά με την ισορροπία εξουσίας στο πολιτικό σύστημα, είτε από το Συμβούλιο του Στέμματος (Privy

* Για περισσότερες λεπτομέρειες ως προς τη σχέση φτώχειας-χριστιανισμού-φιλανθρωπίας ανατρέξτε

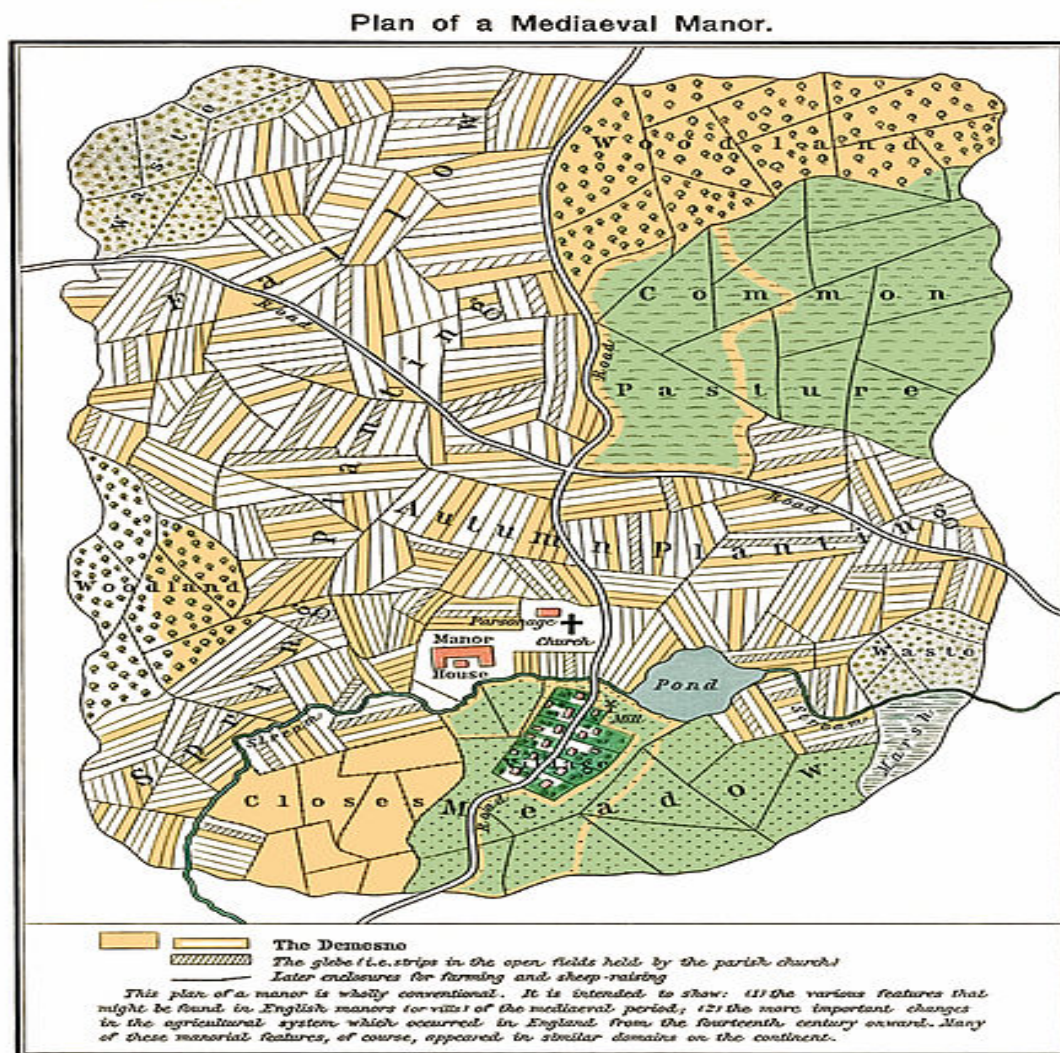
Council) είτε από το κοινοβούλιο. Παρατηρούμε, με άλλα λόγια, ότι η φτώχεια και η αντιμετώπιση της στην Αγγλία εμπλέκεται με τις οικονομικές συνθήκες και τις λειτουργίες του πολιτικού συστήματος στο πλαίσιο μίας διαδικασίας συγκρότησης κράτους, σύνδεση που παραπέμπει ευθέως στους θεμελιακούς μηχανισμούς που βρίσκονται πίσω από τα σύγχρονα συστήματα κοινωνικής πολιτικής. Το σύνολο της νομοθεσίας απαρτίζεται από 13 νόμους, η θέσπιση των οποίων ξεκινά το 1495 και ολοκληρώνεται το 1610. Θα σταθούμε μόνο σε εκείνες τις νομοθετικές πρωτοβουλίες που σηματοδοτούν μία μεταβολή ως προς τον τρόπο που το κράτος αντιλαμβάνονταν τη φτώχεια. Πριν όμως ασχοληθούμε με τη νομοθεσία καθ' εαυτή ας εξετάσουμε συνοπτικά τις αιτίες της φτώχειας και τα χαρακτηριστικά του φτωχού πληθυσμού όπως αυτά διαμορφώνονται στην Αγγλία των Τυδώρ καθώς επίσης και τις ειδικές συνθήκες που οδήγησαν στη θέσπιση της νομοθεσίας περί φτωχών.

2.1 Οι κοινωνικές διαδικασίες πίσω από την όξυνση του φαινομένου της φτώχειας την εποχή των Τυδώρ.

Η όξυνση του φαινομένου της φτώχειας τον 15^ο και τον 16^ο αιώνα έχει να κάνει με την σταδιακή απόσχιση ενός τμήματος του αγροτικού πληθυσμού από τον βασικό πλουτοπαραγωγικό πόρο: την γη. Η αργή αυτή διαδικασία διενεργείται με δύο τρόπους:

α) Με την περίφραξη της κοινής γης. Το φεουδαρχικό σύστημα που άνθησε στη μεσαιωνική Αγγλία βασιζόνταν στον εξής μηχανισμό: Η γη γύρω από την κατοικία του φεουδάρχη χωρίζονταν σε λωρίδες και εκχωρούνταν για καλλιέργεια στους χωρικούς, οι οποίοι την εκμεταλλεύονταν και από αυτήν συντηρούνταν. Σε αντάλλαγμα προσέφεραν στον φεουδάρχη την εργασία τους τις συμφωνημένες ημέρες και ώρες. Το χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού ήταν ότι η γη την οποία οι αγρότες καλλιεργούσαν για λογαριασμό τους ήταν κοινή γη προορισμένη να συντηρήσει το χωριό. Για το λόγο αυτό οι λωρίδες γης που κάθε αγρότης είχε υπό την ευθύνη του δεν ήταν περιφραγμένες, αλλά ούτε ήταν δίπλα ή μία στην άλλη. Ήταν διάσπαρτες μέσα στο φέουδο. Συνήθως κάθε αγρότης καλλιεργούσε τρεις τέτοιες λωρίδες διατηρώντας τη μία σε αγρανάπαυση, ενώ όταν ο ετήσιος κύκλος της καλλιέργειας ολοκληρώνονταν η γη χρησιμοποιούνταν από τους αγρότες ως βοσκότοποι. Στην επόμενη σελίδα παρατίθεται η κάτοψη ενός τυπικού φεουδαρχικού κτήματος, όπου φαίνεται ξεκάθαρα ο καταμερισμός της γης ανάλογα με τη χρήση

της και την περίοδο της καλλιέργειάς της.

Το σύστημα αυτό και η φεουδαρχικού τύπου κοινωνική οργάνωση που το στηρίζει αποσυντίθεται σταδιακά στα τέλη του 14^{ου} αιώνα. Τότε ξεσπά η πανδημία της Μαύρης Πανώλης που αποδεκατίζει τον πληθυσμό της Ευρώπης. Στα 1340 ο συνολικός πληθυσμός της Ευρώπης υπολογίζονταν γύρω στα 80 εκατομμύρια. Με το ξέσπασμα της επιδημίας την διετία 1348-1351 χάνονται 25 εκατομμύρια ζωές χωρίς αυτό να σημαίνει και το τέλος της. Αντίθετα, η επιδημία γνωρίζει υφέσεις και εξάρσεις όχι εξαφάνιση. Στην Αγγλία για παράδειγμα, όπου παρατηρούμε και εκεί μία δραματική πτώση του πληθυσμού, την περίοδο από το 1351 μέχρι το 1485, η επιδημία εμφανίζεται συνολικά σε 13 χρονιές. Η δραματική πτώση του πληθυσμού στο νησί οδήγησε σε έναν βαθύ μετασχηματισμό της παραγωγικής του δομής. Λόγω της έλλειψης εργατικών χεριών τα ημερομίσθια αυξήθηκαν και η αγροτική παραγωγή μειώθηκε δραματικά με αποτέλεσμα αυτή να καταστεί ασύμφορη για τους

φεουδάρχες. Οι τελευταίοι αναπροσάρμοσαν την χρήση της γης σε πιο επικερδείς για αυτούς δραστηριότητες καταργώντας έτσι το παραδοσιακό σύστημα γεωργικής καλλιέργειας. Το βασικό εξαγωγικό εμπόριο της Αγγλίας από την μεσαιωνική περίοδο και ύστερα ήταν η εξαγωγή ακατέργαστου μαλλιού που στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από την εξαγωγή επεξεργασμένων μάλλινων νημάτων, διαδοχή που συνοδεύτηκε από την ανάδυση της βιοτεχνικής εριουργίας, η οποία με τη σειρά της οδήγησε σε μία εμβάθυνση του καταμερισμού εργασίας στις πόλεις και την ύπαιθρο. Για να ενισχύσουν την κερδοφορία τους οι φεουδάρχες μετατρέπουν τα κτήματα σε βοσκοτόπια ώστε να παράγουν την πρώτη ύλη του εμπορίου, το μαλλί. Η μετατροπή αυτή σημαίνει ότι η κοινή απερίφρακτη γη, την οποία χρησιμοποιούσαν οι αγρότες για τη συντήρησή τους στο πλαίσιο του φεουδαρχικού συστήματος τώρα περιφράζεται από τον φεουδάρχη και μετατρέπεται σε βοσκότοπο με την γεωργική παραγωγή να σταματάει και τους αγρότες να εκδιώκονται.

Όπως παρατηρήσαμε στην αρχή αυτή της ενότητας, η διαδικασία αυτή έμεινε γνωστή ως «περιφράξεις» και οδήγησε στην φτωχοποίηση εκτεταμένων αγροτικών στρωμάτων που τώρα περιπλανιόνταν άκληρα στην ύπαιθρο και στις πόλεις. Για να διαπιστωθεί το μέγεθος του προβλήματος κατά τη διάρκεια της βασιλείας των Τυδώρ, συγκροτήθηκαν τέσσερις επιτροπές το 1517, το 1548, το 1566 και το 1607. Η χρονική απόσταση μεταξύ τους αποδεικνύει ότι το ζήτημα των περιφράξεων ήταν διαχρονικό και εκτεινόταν μέσα στους αιώνες. Η πρώτη επιτροπή, την ευθύνη της οποίας είχε ο ουμανιστής Τόμας Μωρ, ο πιο στενός σύμβουλος του Ερρίκου Η' (1491-1547) διαπίστωσε ότι το 40% της καλλιεργήσιμης γης σε 24 κομητείες είχε μετατραπεί σε βοσκοτόπια. Ο ίδιος ο Μωρ στο γνωστό έργο του *Ουτοπία*, μία κανονιστική πραγματεία για την άριστη μορφή πολιτείας του νησιού Ουτοπία (διάβαζε Αγγλία) που εκδόθηκε το 1516, συσχετίζει άμεσα τις περιφράξεις με την ανάδυση της περιπλανώμενης φτώχειας. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω παράθεμα :

Η πρώτη έκδοση της Ουτοπίας.

«Αλλά δεν είναι αυτός ο μόνος λόγος που αναγκάζει τους ανθρώπους να κλέβουν.

Υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες που νομίζω προσιδιάζουν στη χώρα σας [στην Αγγλία].

-Και ποιοι είναι αυτοί; ρώτησε ο Καρδινάλιος.

-Τα πρόβατα, του είπα. Αυτά τα ατάραχα πλάσματα που όπως ξέρουμε έχουν ανάγκη από τόσο λίγη τροφή, μα τώρα καθώς φαίνεται εμφάνισαν μία λυσσαλέα όρεξη και γίνανε ανθρωποφάγοι. Καταβροχθίζουν πόλεις, σπίτια, αγρούς. Για να το θέσω πιο απλά σε κείνες τις περιοχές της χώρας όπου παράγεται το πιο εξαιρετικό, και γι αυτό το πιο ακριβό μαλλί, οι ευγενείς και οι καθώς πρέπει, για να μην πάρει η μπάλα και μερικούς αγίους ηγουμένους, έχουν δυσανεστηθεί από το εισόδημα που έβγαζαν οι προκάτοχοί τους από τα κτήματά τους. Δεν είναι πια ικανοποιημένοι με το να ζουν τεμπέλικα και άνετα, πράγμα που κανέναν καλό δεν φέρνει στην κοινωνία- πρέπει έμπρακτα να της κάνουν κακό περιφράζοντας όλη τη γη που τους περνά από το χέρι στα βοσκοτόπια μην αφήνοντας καθόλου για καλλιέργεια. Γκρεμίζουν ακόμη και τα σπίτια και κατεδαφίζουν πόλεις ολόκληρες-εκτός από τις εκκλησίες που τις διατηρούν σαν αυλές προβάτων. Σαν να μην είχαν καταστρέψει αρκετό από το έδαφός σας ήδη με τα καταφύγια και τα βοσκοτόπια των ζώων τους, αυτές οι ευγενικές ψυχές έχουν αρχίσει να καταστρέφουν κάθε ανθρώπινο ίχνος και να ερημώνουν κάθε αγρόκτημα.»

β) Με τη διάλυση των Μοναστηριών. Το 1430, τα μοναστήρια της Αγγλίας κατείχαν το 15% της γης, η εκκλησία το 10% και το Στέμμα μόλις το 6%. Έναν αιώνα αργότερα το 1530, λίγο πριν τη διάλυσή τους, υπήρχαν 825 μοναστήρια στην αγγλική επικράτεια, τα οποία στελεχώνονται από 9500 μοναχούς και καλόγριες χωρίς να υπολογίζεται ο πληθυσμός που εξαρτιόνταν από αυτά (φτωχοί, αγρότες, τεχνίτες, γραφιάδες). Μία εικοσαετία αργότερα το 1550 με την ολοκλήρωση της διάλυσής τους και τη δήμευση της περιουσίας τους δεν είχε μείνει κανένα μοναστήρι.

Μία από τις χαρακτηριστικές εικόνες της υπαίθρου στην Αγγλία είναι τα ερειπωμένα μοναστήρια. Οι εικόνες αυτές αποτέλεσαν το σημείο αναφοράς για την ρομαντική ζωγραφική του 19^{ου} αιώνα και την αναβίωση στο πλαίσιο του ρομαντισμού της γοτθικής λογοτεχνίας και ποίησης. Ο παραπάνω πίνακας έχει φιλοτεχνηθεί από τον ζωγράφο David Turner στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Πρόκειται για μία διαδικασία απόσχισης της Αγγλίας από την καθολική εξουσία που διαρκεί από το 1536 μέχρι το 1541 επί βασιλείας του Ερρίκου Η' και συντελείται παράλληλα με την εμφάνιση του Προτεσταντισμού στην ηπειρωτική Ευρώπη. Όπως είδαμε και στην εισαγωγή αυτού του κεφαλαίου τα μοναστήρια αποτελούσαν μία από

τις βασικές δομές περίθαλψης των φτωχών στην ύπαιθρο. Με τη διάλυσή τους εκλείπει αυτή η βασική δομή, από τη στιγμή που εκείνοι που αγόρασαν ή οικειοποιήθηκαν τις περιουσίες των μοναστηριών μπορεί να συνέχισαν σε μικρότερο βαθμό την οικονομική εκμετάλλευσή τους, δεν ανέλαβαν, ωστόσο, κατά τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα καμία από τις προνοιακές λειτουργίες τους. Το αποτέλεσμα ήταν η αποχώρηση των εξαθλιωμένων πληθυσμών από την γη των μοναστηριών που μαζί με ένα μέρος των αγροτικών πληθυσμών που απασχολούνταν σε αυτά να αναζητήσουν την τύχη τους στην πόλη.

γ) Με τους πολέμους. Η εποχή των Τυδώρ ξεκινά στη σκιά του τέλους του εκατονταετούς πολέμου (1337-1453) ανάμεσα στην Αγγλία και την Γαλλία. Η αποστράτευση των ενόπλων και η επιστροφή τους σε μία ύπαιθρο όπου, όπως είδαμε προωτέρα, οι φεουδαλικές σχέσεις βρίσκονταν είδη σε καθεστώς αποσύνθεσης σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι ίδιοι οι στρατιώτες ήταν δύσκολο να ενταχθούν ξανά στις πειθαρχικές σχέσεις της τότε κοινωνίας, - να σημειώσουμε εδώ ότι οι στρατοί εκείνης της εποχής λίγη σχέση

Περιπλανώμενοι απόστρατοι την εποχή της Ελισαβετιανής Αγγλίας

έχουν με τους πειθαρχημένους και γραφειοκρατικά οργανωμένους στρατούς του 19^{ου} αιώνα- απέτρεψαν την επιστροφή τους στις αγροτικές εργασίες με αποτέλεσμα αυτοί να προστεθούν στους περιπλανώμενους και άνεργους φτωχούς πληθυσμούς. Το πρόβλημα οξύνθηκε περαιτέρω τον 16^ο αιώνα, καθώς η Αγγλία δεν διέθετε εθνικό στρατό, οι ευγενείς από την άλλη πλευρά δεν στρατολογούσαν κόσμο από την περιοχή τους ως ανταποδοτικό φόρο στο στέμμα, όπως γίνονταν στην ηπειρωτική Ευρώπη, με αποτέλεσμα η στρατολόγηση να γίνεται ανάμεσα στους περιπλανώμενους πληθυσμούς. Αυτό σήμαινε ότι μετά το τέλος των συρράξεων, και με δεδομένο ότι οι τοπικές οικονομίες των πόλεων και της υπαίθρου δεν ήταν σε θέση να απορροφήσουν πλεονάζον εργατικό δυναμικό, μία κρίσιμη μάζα των αποστρατευμένων επέστρεφε στη φτώχεια και την περιπλάνηση. Μόνο που τώρα αποτελούσαν ένα επιπρόσθετο πρόβλημα για τις αρχές καθώς η μάζα αυτή ήταν απείθαρχη, οπλισμένη και επιδίδονταν για να επιβιώσουν σε ληστείες ή παρακινούσαν σε στάση τους εγκατεστημένους πληθυσμούς. Ενδεικτική περίπτωση αποτελεί η αποστράτευση των δυνάμεων μετά την εκστρατεία στην Πορτογαλία το

1589. Αδυνατώντας να τους εξοφλήσει, η Ελισάβετ Α' επέτρεψε στους στρατιώτες να κρατήσουν τον εξοπλισμό τους και να τον πουλήσουν. Πεντακόσιοι από αυτούς, ωστόσο, επιδόθηκαν σε εκτεταμένη λαφυραγωγία σε περιοχή του Λονδίνου με αποτέλεσμα η πολιτοφυλακή του στέμματος να τους καταστείλει.

Παράλληλα, με αυτές τις τρεις διαδικασίες απόσχισης του πληθυσμού από την ύπαιθρο- α) εκτόπιση χωρικών λόγω των περιφράξεων, β) εκτόπιση πληθυσμών που συντηρούταν ή εργάζονταν στα μοναστήρια και τις αγροτικές του εκτάσεις, γ) επιστράτευση σε πολέμους και αδυναμία απορρόφησης των απόστρατων στην οικονομία της υπαίθρου- ένα μεγάλο τμήμα των φτωχών προέρχονταν και από τις ίδιες τις πόλεις. Κομβικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η σταδιακή μεταβολή στις επαγγελματικές και τις κοινωνικές σχέσεις στο εσωτερικό των συντεχνιών. Με την εξέλιξη της κατεργασίας του μαλλιού, την ανάδυση των εργαστηρίων εριουργίας και υφαντουργίας εμβαθύνεται ο καταμερισμός εργασίας με αποτέλεσμα να διαβρώνονται οι παραδοσιακές δομές οργάνωσης της παραγωγής. Πρωταγωνιστικό ρόλο αρχίζει να παίζει πλέον ο επιχειρηματίας, ο οποίος αγοράζει την πρώτη ύλη και την μετακινεί σε ένα δίκτυο εργαστηρίων σε πόλεις ή χωριά ώστε αυτή να μετασχηματιστεί σε τελικό προϊόν προς εξαγωγή. Στους ενδιάμεσους σταθμούς της διαδρομής αυτής αναδύονται νέα επαγγέλματα και εξειδικεύσεις, ενώ η εξουσία αρχίζει να περνάει στα χέρια των εμπόρων/επιχειρηματιών. Αυτό σημαίνει ότι η ευημερία ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού των πόλεων συνδέονταν σταδιακά με τις ροές του διεθνούς εμπορίου και των τιμών. Η δυναμική αυτών των δύο μεγεθών υπονομεύουν τις ρυθμίσεις, και κατ' επέκταση τα πλέγματα κοινωνικής προστασίας των συντεχνιών με αποτέλεσμα την εμφάνιση των εργαζόμενων φτωχών.

2.2 Η νομοθεσία των Τυδώρ

2.2.1 Οι στόχοι της νομοθεσίας.

Ο βασικός στόχος του πλέγματος νόμων που υιοθετήθηκε τον 16^ο και τον 17^ο αιώνα και αναθεωρήθηκε τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα, ήταν η αντιμετώπιση μίας σειράς προβλημάτων που απασχολούν την κοινωνική πολιτική μέχρι και σήμερα.

α) Το βασικό πρόβλημα είναι το τρίλημμα απέναντι με το οποίο έρχονται αντιμέτωπα ακόμη και τα σύγχρονα συστήματα αντιμετώπισης της φτώχειας. Πώς θα

εξασφαλιστεί ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης του πληθυσμού, δίχως να υπονομεύονται τα κίνητρα προς εργασία και δίχως να επιβαρύνονται σε υπερβολικό βαθμό οι δημόσιοι προϋπολογισμοί σε επίπεδο περιφερειακής ή κεντρικής διοίκησης; Οι όροι φυσικά του παραπάνω τριλήμματος ποικίλουν ανά τους αιώνες, η ουσία του όμως παραμένει αναλλοίωτη.

β) Ο έλεγχος της κίνησης του περιπλανώμενου πληθυσμού. Βασικός στόχος της νομοθεσίας ήταν ο έλεγχος της κίνησης του πληθυσμού διότι:

i) στο πλαίσιο μίας μεταβατικής κοινωνίας από τον φεουδαλισμό σε έναν πρώιμο εμπορευματικό καπιταλισμό, η κίνηση σήμαινε ανεξαρτησία από την κατεστημένη εξουσία- είτε αυτή ήταν η αριστοκρατία της υπαίθρου, είτε η ανερχόμενη αστική τάξη των πόλεων- και άρα αμφισβήτηση.

ii) μέσα από τον έλεγχο του πληθυσμού καθορίζονταν οι ροές τροφοδοσίας με εργατικό δυναμικό των τοπικών αγορών εργασίας.

iii) ο περιορισμός των ροών μετακίνησης των φτωχών καθιστούσε ευκολότερη την καταγραφή του φαινομένου της φτώχειας και απέτρεπε την μετακίνηση του πληθυσμού από εκείνες τις ενορίες που ήταν πιο φτωχές σε εκείνες που ήταν πιο πλούσιες και συνεπώς βρίσκονταν σε θέση να παρέχουν καλύτερα ανακούφιση της φτώχειας.

γ) Η σταδιακή διάκριση ανάμεσα στην άμορφη και άφυλη μάζα των φτωχών ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες κατά φύλο, ιδιότητα, ηλικία και κατάσταση υγείας.

2.2.2 Τα μέσα υλοποίησης της νομοθεσίας

Για την εκπλήρωση των παραπάνω στόχων αναπτύσσεται μία σειρά μέσων που θεσπίζονται μέσα στους νόμους περί φτωχών και συνθέτουν το πρώτο συστηματικό δίκτυο θεσμών ανακούφισης ή επιτήρησης της φτώχειας.

Η βασική ομάδα μέσων αφορά τους μηχανισμούς εφαρμογής των μέτρων. Εδώ πρόκειται κυρίως για πειθαρχικούς μηχανισμούς επιτήρησης που στα πρώιμα στάδια εξέλιξης της νομοθεσίας σχετίζονταν με τη σωματική καταστολή των ενδεών και περιελάμβαναν την άσκηση φυσικής βίας και τον εγκλεισμό για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα σε φυλακές. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται και διοικητικές πράξεις, όπως η άσκηση επαιτείας μόνο κατόπιν χορήγησης ειδικής άδειας, η οποία ίσχυε για συγκεκριμένες περιοχές.

Όσο η νομοθεσία εξελίσσεται μέσα στους αιώνες, τόσο τα μέτρα επιτήρησης εκλεπτύνονται. Αυτό ξεκινά με τη διαίρεση της επικράτειας σε ενορίες, όπου και

οργανώνεται σε τοπικό επίπεδο και υποχρεωτικά το σύστημα ανακούφισης της φτώχειας. Το κόστος συντήρησης του συστήματος σε κάθε ενορία το αναλαμβάνουν οι κάτοικοί της και στην πορεία γίνεται υποχρεωτικό επί ποινή φυλάκισης. Κάθε ενορία τηρεί αναλυτικά πρακτικά για το ποιοι χρηματοδοτούν το σύστημα και ποιοι ωφελούνται από αυτό.

Επειδή όπως αναφέραμε στο σημείο α) της προηγούμενης σελίδας και αυτό το πρώιμο σύστημα είχε να αντιμετωπίσει το γνωστό τρίλημμα δηλαδή πώς θα εξασφαλιστεί ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης του πληθυσμού, δίχως να υπονομεύονται τα κίνητρα προς εργασία και δίχως να επιβαρύνεται σε υπερβολικό βαθμό από τη φορολογία ο πληθυσμός της ενορίας εν προκειμένω, θεσμοθετείται η εποπτεία του συστήματος από την ενορία. Ορίζονται, έτσι, οι «επόπτες των φτωχών». Αυτοί επιφορτίζονται με την επίβλεψη των εσόδων και τη διανομή τους στους φτωχούς. Θέτουν τα κριτήρια για αυτή τη διανομή, ελέγχουν ποιοι από τους φτωχούς είναι ικανοί προς εργασία και επιχειρούν να τους βρουν δουλειά ενώ καθορίζουν και το είδος της βοήθειας, εάν αυτή δηλαδή θα παρέχεται με τη μορφή χρηματικών ενισχύσεων ή σε είδος.

Παρατηρούμε ότι μολονότι η κεντρική εξουσία θέτει το γενικό κανονιστικό πλαίσιο, η χρηματοδότηση του συστήματος και η λειτουργία του βαρύνει αποκλειστικά και μόνο τις τοπικές κοινωνίες. Ας δούμε σε αυτό το σημείο αναλυτικά τι προέβλεπε η νομοθεσία.

1531

Νόμος για την τιμωρία των Επαιτών και των περιπλανώμενων

α) Μαστίγωμα των επαιτών που είναι ικανοί για εργασία
β) Οι ανίκανοι φτωχοί, αφού η φύση της ανικανότητάς τους διαπιστωθεί προμηθεύονται από τους ειρηνοδίκες σχετική άδεια που τους επιτρέπει να επαιτούν σε οριοθετημένες περιοχές. Σε περίπτωση που επαιτούν έξω από αυτές μαστιγώνονται και φυλακίζονται.

1547

Νόμος για την τιμωρία των περιπλανώμενων και για την ανακούφιση των φτωχών και των ανίκανων ατόμων

α) Επαίτες που είναι ικανοί προς εργασία χάνουν την ελευθερία τους για δύο χρόνια και εάν δραπετεύσουν την χάνουν ισοβίως. Οι παραβάτες τιμωρούνται με τη χάραξη ενός V στο στήθος με πυρωμένο σίδερο.
β) Οι ανίκανοι φτωχοί πρέπει να στεγαστούν σε αγροικίες με ευθύνη των ενοριών και να λάβουν βοηθήματα.
γ) Το σύστημα θα χρηματοδοτηθεί με εισφορές που θα συλλέγονται εβδομαδιαίως στην εκκλησία της ενορίας μετά το κήρυγμα.

1552

Νόμος για την ανακούφιση των φτωχών και της χρηματοδότησης αυτής

α) Απαγορεύεται η επαιτεία στους δημόσιους χώρους.
β) Οι τοπικές αρχές καλούνται να ορίσουν δύο υπεύθυνους για τη συλλογή δωρεών σε εβδομαδιαία βάση στο πλαίσιο της κυριακάτικης λειτουργίας.
γ) Άτομα που αρνούνται να συνεισφέρουν εξαναγκάζονται για να το πράξουν από τους εφημέριους και αν δεν υπακούσουν από τον επίσκοπο.
δ) Κάθε ενορία οφείλει να διατηρεί αρχεία με τα ονόματα εκείνων που συντηρεί και με τα ονόματα εκείνων που καταβάλουν δωρεές.

1563

Νόμος για την ανακούφιση των φτωχών

α) Τα άτομα που αρνούνται να συνεισφέρουν στο σύστημα ακόμη και ύστερα από την παρότρυνση του επισκόπου υποχρεούνται να παρουσιαστούν μπροστά στους ειρηνοδίκες με την απειλή φυλάκισης.
β) Επιβάλλονται πρόστιμα £2 στους αξιωματούχους που αγνοούν τις υποχρεώσεις τους για την ανακούφιση της φτώχειας. £10 σε περίπτωση άρνησης της θέσης του συλλέκτη δωρεών. £20 στους επιτρόπους της ενορίας που δεν αναφέρουν εκείνους που αρνούνται. £2 στους εφημέριους που αμελούν προκηρύξουν εκλογές για αυτές τις θέσεις. **Φυλάκιση** στους συλλέκτες δωρεών που δεν παραδίδουν περιοδικούς λογαριασμούς.

1572

Νόμος για την τιμωρία Περιπλανώμενων και για την ανακούφιση των Φτωχών και των Ανίκανων

α) Όλοι οι περιπλανώμενοι άνω των 14 ετών μαστιγώνονται και καυτηριάζεται το δεξί τους αυτί, εκτός και αν ένα τίμιο άτομο δεχθεί να τους πάρει υπό την υπηρεσία του.

β) Προβλέπονται διατάξεις που επιτρέπουν σε άτομα τα οποία θεωρούν ότι υπερφορολογούνται να προσφεύγουν στα ειρηνοδικεία.

γ) Παιδιά επαιτών από 5 έως 14 έτη μπορούν να προσλαμβάνονται στην υπηρεσία κάποιου.

1576

Νόμος για την απασχόληση των Φτωχών και την αποφυγή της Τεμπελιάς

α) Οι αξιωματούχοι κάθε πόλεως υποχρεούνται να συλλέξουν προμήθειες μαλλιού και να εξαναγκάσουν τους φτωχούς σε εργασία.

β) Άτομα που αρνούνται να εργασθούν εγκλείονται σε έναν οίκο σωφρονισμού που κάθε κομητεία οφείλει να κατασκευάσει, η λειτουργία του οποίου θα χρηματοδοτείται από τις δωρεές που συλλέγονται από τους κατοίκους.

1597

Νόμος για την ανακούφιση των Φτωχών

α) Όλες οι ενορίες καλούνται να ορίσουν «Επόπτες των Φτωχών» με στόχο την απασχόληση εκείνων που μπορούν να εργασθούν, ειδικά των νέων, και τη διαχείριση του συστήματος ανακούφισης της φτώχειας.

β) Οι έφοροι των εκκλησιών και οι επίτροποι εξουσιοδοτούνται να κατάσχουν τα αγαθά όσων αρνούνται να εισφέρουν στο σύστημα ανακούφισης της φτώχειας.

γ) Οι έφοροι των εκκλησιών και οι επίτροποι οφείλουν να φροντίζουν σε συμφωνία με τους χωροδεσπότες της περιοχής για τη στέγαση των ανήμπορων και των ανάπηρων.

1601

Νόμος για την ανακούφιση των φτωχών, γνωστός και ως Ελισσαβετιανός νόμος περί φτώχειας ή ως Παλιός νόμος περί φτώχειας.

Στην ουσία οι διατάξεις του διατηρήθηκαν σε ισχύ μέχρι την ψήφιση του νέου νόμου περί φτώχειας το 1834. Ο νόμος κωδικοποιεί την υφιστάμενη νομοθεσία και προσθέτει τα εξής σημεία:

α) Οι ανίκανοι προς εργασία μπορούσαν να λάβουν βοήθεια σε κάποιον οίκο φτωχών ή σε έναν οίκο ελεημοσύνης.

β) Οι ικανοί προς εργασία όφειλαν να εργαστούν σε κάποιο εργαστήριο και να τους παρασχεθεί πρώτη ύλη.

γ) Όσοι φτωχοί ήταν ικανοί προς εργασία αλλά δεν ήθελαν να εργασθούν στέλνονταν μαζί με τους περιπλανώμενους στους οίκους σωφρονισμού.

δ) Ενδεή παιδιά θα γινόντουσαν μαθητευόμενοι σε κάποιο εργαστήριο.

Συμπλήρωση της νομοθεσίας του παλιού νόμου περί φτώχειας

α) Διαπιστώνεται ότι υπάρχει ολιγωρία από την πλευρά των κομητειών για την οικοδόμηση οίκων σωφρονισμού. Προβλέπεται η υποχρέωση οικοδόμησής τους σε κάθε κομητεία και σε περίπτωση μη συμμόρφωσης της κομητείας προβλέπεται η επιβολή προστίμων.

β) Οι τοπικοί αξιωματούχοι υποχρεούνται δύο φορές τον χρόνο να αναζητούν σε όλες τις ενορίες άτομα που ρέπουν προς την αλητεία.

γ) Οι ειρηνodικές καλούνται να καταδικάσουν τις μητέρες νόθων παιδιών σε έναν χρόνο εγκλεισμού μέσα στον οίκους σωφρονισμού.

δ) Άτομα που εγκαταλείπουν τις οικογένειές τους κρίνονται ως αλήτες.

2.2.3 Οι μεταβάσεις που συντελούνται στο πλαίσιο της νομοθεσίας.

Τα πρώτα νομοθετήματα υιοθετούνται από τον Ερρίκο Η' (1509-1547) και τον Εδουάρδο ΣΤ' (1547-1553). Η πραγματική τομή, ωστόσο, έρχεται με την Ελισάβετ Α' (1558-1603), η οποία αφού εμβαθύνει στις νομοθετικές πρωτοβουλίες των προκατόχων της, στη συνέχεια κωδικοποιεί το σύνολο της νομοθεσίας στον περίφημο Παλιό Νόμο Περί Φτώχειας, το 1601, του οποίου οι διατάξεις παραμένουν σε ισχύ διέποντας την ανακούφιση της φτώχειας, με ορισμένες προσθήκες που θα δούμε στην επόμενη ενότητα, για 233 χρόνια μέχρι την αντικατάσταση το 1834 από τον Νέο Νόμο περί Φτώχειας. Έχοντας παρουσιάσει ήδη τα μέσα εφαρμογής των πολιτικών στόχων στην προηγούμενη ενότητα, εδώ θα εστιάσουμε στην καινοτομία τους.

α) Είναι η πρώτη φορά που μιλάμε πλέον για ένα σύστημα ανακούφισης της φτώχειας που ισχύει για το σύνολο της επικράτειας και προβλέπονται οι όροι λειτουργίας του. Αυτό σημαίνει ότι καθορίζεται με ενάργεια η πηγή χρηματοδότησής του και τα

κριτήρια διάθεσής της. Το μέγεθος αυτής ποικίλει ανά ενορία, ωστόσο ο νομοθέτης αρκείται να θέσει το ελάχιστο κοινό πλαίσιο που πρέπει να τηρείται και που κάτω από αυτό επιβάλλονται κυρώσεις στο σύνολο της διοικητικής μονάδας που διεκπεραιώνει το σύστημα.

β) Η εξουσία ως προς τη διαχείριση του συστήματος και ο βασικός πυλώνας εξουσίας στο πλαίσιο αυτό, παραμένει η τοπική κοινωνία. Αυτή έχει τη γνώση αλλά και τη δικαιοδοσία να διαπιστώνει ποια από τα μέλη της βρίσκονται σε κατάσταση ένδειας και ποια μορφή στήριξης χρειάζονται.

γ) Για πρώτη φορά στην ιστορία μιλάμε για ένα σύστημα υποχρεωτικό. Αυτό σημαίνει ότι η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στη διαχείρισή και χρηματοδότησή του είναι νομική υποχρέωση και σε περίπτωση παραβίασης επισείονται ποινές. Βλέπουμε ότι οι εισφορές στο σύστημα, ενώ ξεκινάνε ως δωρεές καταλήγουν σε τοπική φορολογία. Το νομοθέτημα του 1552 προβλέπει την παραίτηση από την πλευρά του εφημέριου και του επισκόπου σε όσους δεν συνεισφέρουν να το πράξουν. Η παραίτηση αυτή αντικαθίσταται το 1597 με το δικαίωμα που εκχωρείται στους έφορους των εκκλησιών και στους επόπτες να κατάσχουν περιουσιακά στοιχεία όσων δεν συνεισφέρουν. Υποχρεωτικότητα ως προς τη συμμετοχή της διοίκησης προκύπτει και από το γεγονός ότι επιβάλλονται δυσβάσταχτα πρόστιμα για την αποφυγή συμμετοχής ή για την πλημμελή άσκηση των καθηκόντων. Βλέπε χαρακτηριστικά τις διατάξεις του νομοθετήματος του 1563.

δ) Για πρώτη φορά συγκροτείται ένα δημόσιο σώμα που εκλέγεται από την κοινότητα με στόχο να διαπιστώνει την κατάσταση των φτωχών και αναλόγως να ορίζει τη βοήθεια που αυτοί θα λάβουν.

ε) Τέλος, για πρώτη φορά με τόσο συστηματικό τρόπο προβλέπεται η υποχρέωση των ικανών προς εργασία ενδεών να εργασθούν. Στα πρώτα νομοθετήματα η ποινή για τη μη εργασία εξαντλείται στη σωματική βία. Με τον νόμο του 1576, ωστόσο επέρχεται μία βαθιά τομή. Το κίνητρο που παρέχεται για την απασχόληση στην εριουργία είναι η απειλή εγκλεισμού σε έναν οίκο σωφρονισμού. Είναι η πρώτη φορά που συνδέεται η εργασία με αρνητικά κίνητρα, στοιχείο που θα συναντήσουμε κατ' εξοχήν στον νέο νόμο περί φτώχειας το 1834, ενώ πάλι για πρώτη φορά εμφανίζεται το στοιχείο του εγκλεισμού ως προϋπόθεση για την παροχή πρόνοιας. Από εδώ ξεκινάει η διάκριση ανάμεσα στην παροχή πρόνοιας μέσω εγκλεισμού (indoor relief) και στην παροχή πρόνοιας δίχως εγκλεισμό (outdoor relief). Πρόκειται για δύο πρακτικές που υπάρχουν μεν στην νομοθεσία, πλην όμως, η εφαρμογή τους ποικίλλει από ενορία σε

ενορία ανά τους αιώνες με τον 19^ο αιώνα να αποτελεί την εποχή όπου η αντίθεση ανάμεσα σε αυτά τα δύο διαφορετικά είδη παροχής πρόνοιας και ανακούφισης της φτώχειας καθίστανται πλέον ευδιάκριτη.

3. Συμπλήρωση του παλιού νόμου περί φτώχειας τον 17^ο και τον 18^ο αιώνα

3.1. Ο νόμος περί εγκατάστασης

Ύστερα από την ανάπτυξη της νομοθεσίας για την ανακούφιση της φτώχειας, την εποχή των Τυδώρ, ακολούθησε η συμπλήρωση και η προσαρμογή της στις κοινωνικές πραγματικότητες όπως αυτές διαμορφώθηκαν τους δύο αιώνες που ακολούθησαν. Ας σταθούμε λίγο πιο αναλυτικά στις βασικές προκλήσεις με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπη η νομοθεσία.

Όπως αναφέραμε και προηγουμένως, υπάρχει μία βασική διαφορά ανάμεσα στην Αγγλία εκείνης της εποχής και στις περιοχές της ηπειρωτικής Ευρώπης. Στις δεύτερες, η περίθαλψη της φτώχειας συνδέονταν κατά κύριο λόγο με τις πόλεις και όχι με την ύπαιθρο. Συνεπώς τα προνοιακά συστήματα που αναπτύσσονται, τα συναντάμε μέσα στις πόλεις, όπως για παράδειγμα στο Αμβούργο, στο Μόναχο ή στη γαλλική πόλη Ύπρ. Πρόκειται για συστήματα προσαρμοσμένα στις ανάγκες κάθε πόλεως ξεχωριστά που δεν συνδέονται μεταξύ τους, ενώ η διοίκηση και το κανονιστικό πλαίσιο που τα διέπει πέφτει αποκλειστικά στους ώμους των δημοτικών αρχών. Την πρόνοια στην ύπαιθρο εξακολουθούν να ασκούν τα μοναστήρια- πού όπως είδαμε στην Αγγλία είχαν διαλυθεί- και τα κοινοτικά δίκτυα που σε ορισμένες περιπτώσεις αναπτύσσονται με καθαρά εθελοντική συμμετοχή.

Στην Αγγλία, αντίθετα, το σύστημα περιλαμβάνει τόσο τις αγροτικές περιοχές, όσο και τις αστικές, το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία, δηλαδή, αφορά το σύνολο της επικράτειας. Συνεπώς οι τοπικές ενορίες που αποτελούσαν τη βασική διοικητική μονάδα του συστήματος και που μέσα σε αυτές καθορίζονταν το επίπεδο των εισφορών και το επίπεδο και η μορφή των παροχών, μπορεί να ήταν αστικές ή αγροτικές, πλούσιες ή φτωχικές, βιοτεχνικές ή αγροτικές. Αυτό σήμαινε ότι υπήρχε μεγάλη ασυμμετρία ανάμεσα στη φορολογία και στις παροχές. Λογικό, λοιπόν, ήταν οι περιπλανώμενοι φτωχοί πληθυσμοί να μετακινούνταν σε εκείνες τις περιοχές όπου οι παροχές ήταν καλύτερες. Ανάλογα κίνητρα με αυτά των φτωχών είχαν και οι αρχές της ενορίας που διαχειρίζονταν το

σύστημα και εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα των μεσαίων και ανώτερων εισοδηματικά τάξεων. Αυτές είχαν συμφέρον να ενθαρρύνουν την μετακίνηση των φτωχών από την ενορία τους, ώστε να μειώνονται τα επίπεδα των εισφορών που καλούνταν να καταβάλλουν για τη συντήρηση των πρώτων. Για τη ρύθμιση αυτού του ζητήματος θεσπίζεται το 1666 ο νόμος περί εγκατάστασης και προβλέπει τα εξής: Οι δικαστές εξουσιοδοτούνταν να «επαναπροωθήσουν» στην ενορία καταγωγής τους, για να χρησιμοποιήσω μία ατυχή σημερινή έκφραση, αυτούς που μετά από σαράντα ημέρες παραμονής στην νέα ενορία είχαν μηνιαίο εισόδημα κάτω από δέκα λίρες και που **κατά την κρίση των εποπτών των φτωχών**, ήταν πιθανόν στο άμεσο μέλλον να ζητήσουν βοήθεια. Βλέπουμε εδώ ότι ο ρόλος και η εξουσία των εποπτών ενισχύεται δραματικά, καθώς η εφαρμογή των διατάξεων του νόμου βασίζεται στην κρίση τους. Αυτό αρκετές φορές, και ειδικά σε γειτονικές ενορίες, δημιουργούσε προβλήματα καθώς οι επόπτες εκμεταλλεύονταν σε εργασίες τους νεοαφιχθέντες, και όταν έρχονταν η ώρα της πληρωμής τους έδωχναν επικαλούμενοι τον κίνδυνο αιτήματος βοήθειας, με αποτέλεσμα οι εργάτες να μένουν απλήρωτοι και να επιστρέφουν στην αρχική ενορία τους και στη χρόνια ένδεια που τους συνόδευε εκεί. Ήταν ένα σύστημα που επανέφερε μία λησμονημένη φεουδαλική διάσταση, η οποία ήθελε την σύνδεση του πληθυσμού με την γενέθλια γη και την παρεμπόδιση της κίνησης.

Με το πέρασμα των ετών, πολλές από τις διατάξεις της νομοθεσίας αναθεωρήθηκαν για να αντιμετωπιστούν όλα αυτά προβλήματα, αλλά πρωτίστως για να διευκολυνθεί η μετακίνηση των εργατών και της εργασίας. Η ανάγκη εξασφάλισης αυτής της μετακίνησης στα μέσα του 18^{ου} αιώνα οδηγεί σε μία διοικητική καινοτομία: στην έκδοση πιστοποιητικών από τη γενέθλια ενορία, όπου βεβαιώνεται ο τόπος προέλευσης του φτωχού που μετακινείται σε μία νέα ενορία και η υποχρέωση της γενέθλιας ενορίας να καλύψει τα έξοδα επιστροφής του σε αυτήν, στην περίπτωση που ο φτωχός αιτηθεί στην νέα ενορία βοήθεια.

Η δεύτερη μεγάλη αναθεώρηση έρχεται στο πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα. Από τότε και μέχρι περίπου τις αρχές του 20^{ου} αιώνα με την ανάδυση της κοινωνικής ασφάλισης, το εκκρεμές της κοινωνικής πολιτικής κινείται ανάμεσα σε δύο άκρα: Στην παροχή περίθαλψης μέσω εγκλεισμού (indoor relief) όπου το μέσο πολιτικής είναι ο περίφημος οίκος εργασίας (workhouse), και στην παροχή βοηθημάτων εκτός εγκλεισμού, εδώ τα μέσα ανάλογα με τις κατηγορίες ποικίλουν- σε ηλικιωμένους και ανίκανους συνήθως παρέχεται βοήθεια σε είδος, ενώ σε αυτούς που είναι ικανοί προς εργασία αλλά ενδεείς παρέχονται χρηματικά επιδόματα.

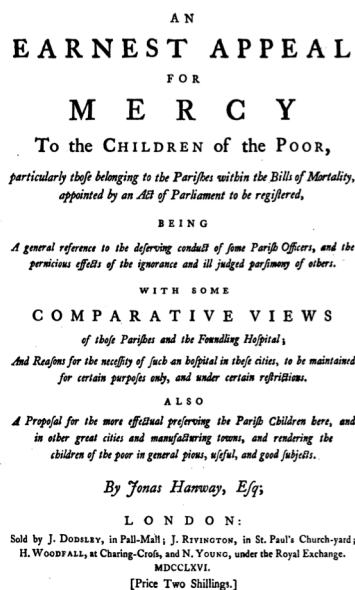
3.2. Η πρώτη θεμελίωση των οίκων εργασίας

Το 1722, το εκκρεμές αιωρείται στην πειθαρχική πλευρά, θεσμοθετείται δηλαδή η περίθαλψη της φτώχειας μέσω εγκλεισμού σε οίκους εργασίας. Οι υπέρμαχοι του νόμου αυτού θεωρούσαν ότι τα κόστη της περίθαλψης της φτώχειας είχαν αυξηθεί σε δυσανάλογο βαθμό, με αποτέλεσμα οι ενορίες- δηλαδή τα μεσαία και ανώτερα στρώματα- να υπερφορολογούνται. Στόχος λοιπόν της μεταρρύθμισης ήταν η εξοικονόμηση πόρων μέσω του εγκλεισμού αυτών που λάμβαναν βοήθεια. Ανάμεσα στις διάφορες διατάξεις του νόμου, δύο είναι αυτές που ξεχωρίζουν:

α) Ο νόμος έδινε το δικαίωμα στους επόπτες των φτωχών να αρνηθούν την παροχή βοήθειας εκτός και εάν το άτομο που αιτούνταν τη βοήθεια δεχόταν να εγκλεισθεί σε ένα οίκο εργασίας μαζί με ολόκληρη την οικογένειά του.

β) Ο νόμος όριζε ότι κάθε ενορία είχε το δικαίωμα να εκχωρήσει την οργάνωση της περίθαλψης των φτωχών σε ιδιώτες. Ορισμένες ενορίες συμφωνούσαν ένα ποσό, εφάπαξ ή κατά κεφαλήν, για τον εγκλεισμό των ενδεών μέσα στον οίκο εργασίας, ενώ άλλες έδιναν ένα εφάπαξ ποσό στον ιδιώτη και επαφιόταν στον ίδιο αν θα διένειμε την βοήθεια μέσω εγκλεισμού ή εκτός εγκλεισμού.

Με δεδομένο ότι βασικός γνώμονας της ενορίας ήταν η ελαχιστοποίηση του κόστους περίθαλψης, ενώ βασικός γνώμονας του ιδιώτη ήταν η μεγιστοποίηση του κέρδους, το αποτέλεσμα δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από οίκους εργασίας στο εσωτερικό των οποίων στοιβάζονταν ανάμεικτα άνθρωποι όλων των ηλικιών ζώντας την σύντομη ζωή τους υπό άθλιες συνθήκες. Ενδεικτική των δυσμενών συνθηκών που επικρατούσαν στους περισσότερους οίκους εργασίας, ήταν η μελέτη του Jonas Hanway, ενός εκ των πρωτοπόρων στη μάχη ενάντια στην παιδική θνησιμότητα. Σε μία μελέτη του που δημοσιεύεται το 1766,- το εξώφυλλο της πρώτης της έκδοσης παρατίθεται δίπλα- ερευνά τα μητρώα αρκετών οίκων εργασίας την

περίοδο 1764-1765. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι η παιδική θνησιμότητα στους οίκους εργασίας πλησιάζει το 85%!

3.3. Ο νόμος Gilbert και η κατάργηση των οίκων εργασίας

Στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, και ύστερα από μία σειρά εξεταστικών επιτροπών που οργανώνει το κοινοβούλιο, οι ειδικευμένοι συνθήκες που επικρατούν στους οίκους εργασίας ξεσηκώνουν την κατακραυγή της κοινής γνώμης και οδηγούν στη θεσμοθέτηση ενός νέου πλαισίου, που έμεινε γνωστό, από το όνομα του εισηγητή του, Thomas Gilbert, ως νόμος Gilbert (Gilbert Act) που ψηφίστηκε το 1782. Ο νόμος αυτός ανακόπτει την τάση προς εγκλεισμό όλων ανεξαιρέτως των φτωχών που όπως είδαμε ενισχύθηκε νομοθετικά το πρώτο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα, και στρέφει το εκκρεμές προς την περίθαλψη της φτώχειας μέσω βοηθημάτων και επιδομάτων χωρίς την προϋπόθεση εγκλεισμού. Συγκεκριμένα ο νόμος Gilbert τροποποιεί την πολιτική εγκλεισμού που είχε θεσπιστεί εξήντα χρόνια πριν, το 1722, ως εξής:

α) Ανακαλεί τις προβλέψεις του νόμου του 1722, σύμφωνα με τις οποίες η περίθαλψη των φτωχών μπορεί να εκχωρηθεί από την ενορία σε ιδιώτες. Όπως αναφέραμε παραπάνω, μέσα από την ιδιωτικοποίηση της πρόνοιας, οι ενορίες πίστευαν ότι θα μειωθεί το κόστος περίθαλψης των φτωχών. Ο νέος νόμος καταργούσε την ιδιωτικοποίηση αυτή και έλυνε το πρόβλημα του κόστους με το να ενθαρρύνει την παροχή περίθαλψης στο επίπεδο της κομητείας, η οποία περιείχε στο εσωτερικό της πολλές ενορίες. Έτσι, διευρύνοντας την διοικητική μονάδα παροχής περίθαλψης το κόστος κατανέμονταν σε έναν πληθυσμό πολύ μεγαλύτερο από αυτόν της ενορίας, πράγμα που σήμαινε ότι το κατά κεφαλήν κόστος συντήρησης του συστήματος ήταν χαμηλότερο. Η ιδέα είναι απλή και αιώνια: Όσο περισσότεροι πληρώνουν, τόσο περισσότερο το κόστος που επωμίζεται ο καθένας ξεχωριστά μειώνεται.

β) Η δεύτερη καινοτομία του νόμου είναι ότι τροποποιεί ριζικά το καθεστώς του εγκλεισμού καταργώντας τους οίκους εργασίας και περιορίζοντας εκείνες τις κατηγορίες που έχριζαν περίθαλψης μέσω εγκλεισμού. Έτσι, την περίθαλψη των ηλικιωμένων, των ορφανών, των αναπήρων και των χρόνια άρρωστων θα αναλάμβαναν οι οίκοι των φτωχών, οι οποίοι θα οργανώνονταν μέσα από την οικονομική και διοικητική συνεργασία των διάφορων ενοριών στο πλαίσιο μίας κομητείας. Από την άλλη πλευρά, όσοι ήταν ικανοί για εργασία, αλλά δεν μπορούσαν

να απασχοληθούν θα λάμβαναν εισοδηματική βοήθεια χωρίς να εγκλείονται μέσα σε κάποιο ίδρυμα μέχρι να βρουν εργασία με την βοήθεια των τοπικών αρχών.

Συμπερασματικά, το σύστημα περίθαλψης της φτώχειας στα τέλη του 18^{ου} αιώνα προσανατολίζεται στην εισοδηματική ενίσχυση των φτωχών χωρίς η λήψη της να προϋποθέτει εγκλεισμό. Η ενίσχυση αυτή παρέχονταν με ποικίλους τρόπους, θα σταθούμε, ωστόσο, σε αυτόν που έμελλε να περάσει στην ιστορία ως ο πρόγονος των συστημάτων ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος.

3.4. Το σύστημα Σπίνχαμλαντ (Speenhamland)

Στις 5 Μαΐου 1795, οι ειρηνοδίκες της κομητείας του Μπέρκσαϊρ, η οποία βρίσκεται στο Νότο και διέθετε εκτεταμένες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, συγκεντρώθηκαν, όπως έκαναν κάθε χρόνο, στο χωριό Σπίνχαμλαντ για να συμφωνήσουν πάνω στον ελάχιστο μισθό που μπορούσε να λάβει ένας φτωχός εργάτης γης. Μόνο που σε αυτή τη συνάντηση η συζήτηση ξέφυγε από την πεπατημένη και οδήγησε σε μία αλλαγή παραδείγματος. Αντί να αρκεστούν στο προσδιορισμό του ελάχιστου μισθού, οι ειρηνοδίκες άρχισαν να συζητάνε την αναγκαιότητα ενός συστήματος που θα προσαρμόζει το εισόδημα του φτωχού σε ένα προκαθορισμένο επίπεδο διαβίωσης. Το εισόδημα λοιπόν κάθε εργάτη θα συμπληρώνονταν από ένα επίδομα ώστε να εξασφαλιστεί το ελάχιστο όριο διαβίωσης. Το ύψος αυτό του επιδόματος συνδένονταν με την τιμή του ψωμιού και τον αριθμό των εξαρτώμενων από τον εργάτη παιδιών. Έτσι, όταν η τιμή του ψωμιού, δηλαδή των σιτηρών, αυξάνονταν την ίδια τάση ακολουθούσε και το επίδομα, έτσι ώστε ο εργάτης να μπορεί να εξασφαλίσει τροφή για τον ίδιο και την οικογένειά του. Όταν πάλι ο αριθμός των παιδιών αυξάνονταν, την ίδια τάση ακολουθούσε και το επίδομα. Δεν χρειάζεται να μπούμε σε αριθμητικά παραδείγματα σε αυτό το σημείο για να μην προκληθεί σύγχυση, αρκεί να επισημάνουμε ότι το σύστημα του Σπίνχαμλαντ αποτελούσε το πρώτο πλέγμα κοινωνικής προστασίας που κάλυπτε τους μισθούς απέναντι στις αυξήσεις της τιμής των τροφίμων, εξασφαλίζοντας έτσι ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης.

Οι αιτίες που βρίσκονταν πίσω από τη θέσπιση αυτού του συστήματος ήταν οι εξής:

α) Η αύξηση της τιμής των σιτηρών. Την δεκαετία 1785-1795, οι τιμές των σιτηρών αυξήθηκαν κατά 76%. Η αύξηση αυτή, εν μέρει λόγω των κακών σοδειών και άρα της μειωμένης σοδειάς, η οποία δεν συμπληρώνονταν από εισαγωγές λόγω του προστατευτισμού του νόμου περί σιτηρών, και εν μέρει λόγω των πολέμων που ξεσπούν μετά την Γαλλική Επανάσταση το 1789 και ανακόπτουν τις εμπορικές ροές, οδήγησε σε μία ανατίμηση προς τα πάνω της γης. Έτσι, οι πλούσιοι γαιοκτήμονες εντατικοποίησαν τις περιφράξεις των κοινών κτημάτων- διαδικασία που με άλλη μορφή είχε αρχίσει ήδη από την εποχή των Τυδώρ όπως είδαμε παραπάνω- για να τις μετατρέψουν αυτή τη φορά σε καλλιεργήσιμη γη για σιτηρά. Αυτό σήμαινε ότι οι εργάτες γης έχαναν το βασικό πόρο που τους εξασφάλιζε το ψωμί και την καθημερινή τροφή τους με αποτέλεσμα την εξαθλίωσή τους.

β) Από την άλλη πλευρά, η αύξηση του κόστους ζωής και του περιορισμού της αυτοκατανάλωσης συνοδεύονταν από μία σταδιακή, αλλά σταθερή πτώση των μισθών που μειώνονται την δεκαετία 1785-1795 γύρω στα 18%. Η διακοπή της πρόσβασης στην καλλιεργήσιμη γη από την οποία εξασφάλιζαν οι εργάτες γης την τροφή τους σε συνδυασμό με την πτώση των μισθών τους οδήγησε στην απόλυτη εξαθλίωση. Στην ουσία, οι ειρηνοδίκες με το νέο σύστημα που πρότειναν δεν είχαν στο μυαλό τους ένα σύστημα εγγυημένου εισοδήματος όπως το εννοούμε σήμερα, αλλά στόχευαν στην αποτροπή του διαφαινόμενου λιμού.

γ) Τα δύο παραπάνω σημεία αποτελούν τις βασικές αιτίες της εξαθλίωσης των φτωχών εργατικών

πληθυσμών της υπαίθρου.

Ωστόσο, η αναγκαιότητα της παρέμβασης είχε και έναν πολιτικό λόγο, που δεν ήταν άλλος από τη σταθερότητα του καθεστώτος. Όπως αναφέραμε στο πρώτο σημείο, την ίδια περίοδο που οι εργαζόμενοι πληθυσμοί της αγγλικής υπαίθρου εξαθλιώνονταν, στην

Ευλογραφία της δεκαετίας του 1790 που απεικονίζει εξέγερση των εργατών γης κάπου στην Αγγλία. Στόχος τους ο μύλος του Φεουδάρχη που αλέθει το σιτάρι.

αντίπερα όχθη του αγγλικού καναλιού η γαλλική επανάσταση ξεσπούσε και οι ιαχές του Παρισινού πλήθους αντηχούσαν στις βρετανικές ακτές. Από το 1790 έως το 1800

πολλαπλασιάζονται ολοένα και περισσότερο οι εξεγέρσεις στις ενορίες, από πεινασμένους εργάτες που επιτίθενται σε αποθήκες σιταριού. Συνεπώς ο βασικός στόχος του συστήματος ήταν να εξασφαλίσει την κοινωνική ειρήνη στην αγγλική ύπαιθρο θωρακίζοντας, έτσι, την αγγλική μοναρχία απέναντι στο κίνδυνο αποσταθεροποίησης.

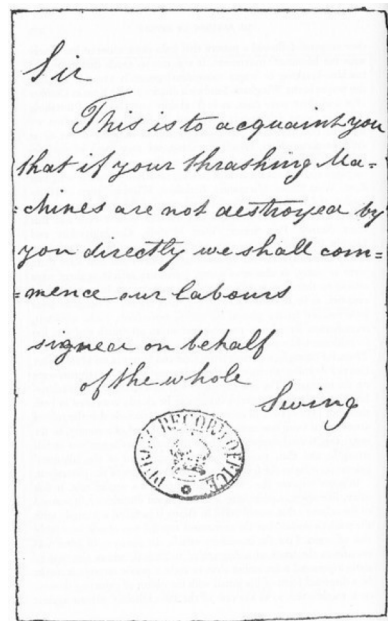
4. Ο Νέος νόμος για τη Φτώχεια και η θεμελίωση του Οίκου Εργασίας το 1834

Αν κανείς/καμία προσέγγιζε την ιστορία από μία φιλελεύθερη σκοπιά, δηλαδή υιοθετούσε την πεποίθηση ότι ο ιστορικός χρόνος είναι γραμμικός και προοδευτικός και ότι η ανθρωπότητα αναπτύσσεται και ωριμάζει όσο τα χρόνια κυλάνε, τότε η ιστορία του νέου νόμου περί φτώχειας, όπως αυτός θεμελιώνεται το 1834, θα αποτελούσε σίγουρα γι' αυτόν/ αυτή μία αληθινή δοκιμασία. Έτσι, ενώ με την πάροδο των χρόνων θα περιμέναμε την επέκταση της κατ' οίκον παροχής βοήθειας, εξέλιξη που όπως είδαμε είχε ήδη δρομολογηθεί από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και που εξελίσσονταν σε ένα σύστημα εισοδηματικής στήριξης των φτωχών απέναντι στις διακυμάνσεις των τιμών, στην κλιμάκωση της βιομηχανικής επανάστασης παρατηρούμε μία διολίσθηση του συστήματος στις πειθαρχικές του διαστάσεις. Ο νομοθέτης ξαναφέρει στη ζωή τον πειθαρχικό θεσμό των οίκων εργασίας που είχε θεσμοθετηθεί όπως είδαμε το 1722, αλλά τέθηκε σε αχρηστία εξήντα χρόνια μετά με τον νόμο Gilbert, αναβαθμίζοντάς τον. Ο εγκλεισμός των φτωχών από το 1834 και ύστερα στους οίκους εργασίας ήταν σε τέτοιο βαθμό εκτεταμένος ώστε μία από τις ηγετικές φυσιογνωμίες της πολιτικής σκηνής της βικτωριανής περιόδου, ο Ντισραέλι, να διαμαρτυρηθεί από το βήμα της Βουλής των Κοινοτήτων υποστηρίζοντας ότι το Ηνωμένο Βασίλειο είναι η μόνη χώρα στον κόσμο όπου το να είναι κανείς φτωχό θεωρείται έγκλημα. Ας δούμε αρχικά τους παράγοντες που οδήγησαν στον μεγάλο εγκλεισμό των φτωχών τον 19^ο αιώνα και στη συνέχεια θα εστιάσουμε στον νόμο καθ' εαυτόν.

4.1. Πολιτικοί παράγοντες

Αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η πολιτική και κοινωνική ζωή του Ηνωμένου Βασιλείου κινούνταν από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στους ρυθμούς της γαλλικής επανάστασης και των ναπολεόντειων πολέμων. Τα δύο αυτά γεγονότα

οδήγησαν στην ανάπτυξη κοινωνικών και πολιτικών διεκδικήσεων μέσα στο εσωτερικό της Αγγλίας. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις εκφράζονται μέσα από το κίνημα του “Captain Swing” που κλιμακώνεται την διετία 1830-32-κινηματικά γεγονότα που υιοθετούν το ρεπερτόριο δράσης του κινήματος αυτού καταγράφονται ήδη από το 1812 και μετά. Το κίνημα αυτό απαρτίζονταν κυρίως από εργάτες γης, οι οποίοι βλέποντας τη ζωή τους να εξαθλιώνεται λόγω των πενιχρών ημερομισθίων (η ενίσχυση που προβλέπονταν από το Speenhamland δεν δίνονταν συστηματικά σε όλες τις κομητείες)

και συνειδητοποιώντας ότι η εργατική τους δύναμη υποκαθίσταται σταδιακά από θεριστικές μηχανές, προέβαιναν σε δυναμικές ενέργειες εναντίον των γαιοκτημόνων και των τοπικών αρχών, που περιελάμβαναν καταστροφές μηχανών και εμπρησμούς αποθηκών και άλλων εγκαταστάσεων. Προτού προβούν σε αυτές τις ενέργειες ενημέρωναν τους γαιοκτήμονες και τις αρχές για τις προθέσεις τους με γράμματα στα οποία υπέγραφαν ως “Captain Swing”. Δείγμα ενός τέτοιου χαρακτηριστικού γράμματος παρατίθεται παραπλεύρως. Σε ελεύθερη μετάφραση γράφει: « Κύριε, με την παρούσα επιστολή σας γνωστοποιούμε ότι σε περίπτωση που εσείς ο ίδιος δεν καταστρέψετε τη θεριστική σας μηχανή, θα αναλάβουμε δράση. Εκ μέρους του συνόλου. Swing.»

Παράλληλα με τις αναταραχές των εξαθλιωμένων εργατών γης στην ύπαιθρο αναπτύσσονταν και ένα εκτεταμένο κίνημα πολιτικής μεταρρύθμισης που στόχευε στην επέκταση του δικαιώματος ψήφου που μέχρι τότε ανήκε κατά βάση στους γαιοκτήμονες. Στο κίνημα αυτό συστρατεύονταν αρχικά στο ίδιο στρατόπεδο η αστική τάξη, με τους ριζοσπάστες και τα εργατικά στρώματα της πόλης και της υπαίθρου. Ωστόσο, η αστική τάξη εξασφάλισε για τον εαυτό της το δικαίωμα ψήφου και με την Πράξη περί Μεταρρύθμισης που υιοθετήθηκε το 1832 αφού ως προϋπόθεση για το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι ετίθετο ένα πολύ υψηλό εισοδηματικό κατώφλι που μόνο οι εύρωστοι έμποροι και βιομήχανοι μπορούσαν να το διαβούν. Αντιδρώντας σε αυτήν την απόπειρα περιθωριοποίησης, οι

αποκλεισμένες ομάδες δημιουργούν ένα δικό τους κίνημα στο πλαίσιο του οποίου διεκδικούν την επέκταση του δικαιώματος ψήφου. Δημοσιοποιούν το 1838 την Χάρτα του Λάου (το εξώφυλλο της οποίας απεικονίζεται στην διπλανή φωτογραφία), και λόγω αυτής ονομάζονται Χαρτιστές, όπου και διατυπώνουν έξι διεκδικήσεις:

- 1) καθολική ψηφοφορία για τους άνδρες
- 2) μυστική ψηφοφορία (αντί της δια βοής εκλογή όπως γίνονταν μέχρι τότε)
- 3) κοινοβούλια μονοετούς θητείας (ώστε να ελέγχονται με μεγαλύτερη συχνότητα από τη λαϊκή βάση)
- 4) αποζημίωση για τα μέλη του κοινοβουλίου (ώστε να μπορούν και οι εισοδηματικά αδύναμοι να εκλέγονται βουλευτές)
- 5) κατάργηση των περιουσιακών προϋποθέσεων για την εκλογή στο Κοινοβούλιο

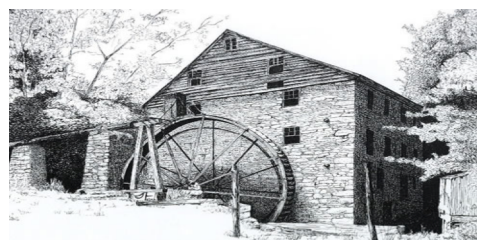

6) ίσες εκλογικές περιφέρειες σε όλη τη χώρα (ώστε να σταματήσει το φαινόμενο μία επαρχία με πολύ λίγους κατοίκους όσους βουλευτές εκλέγει μία περιοχή με πολυπληθείς πόλεις).

Η αστική τάξη επιχειρεί να εδραιώσει την κοινωνική και πολιτική κυριαρχία της απέναντι σε αυτά τα δύο κινήματα αμφισβήτησης εντείνοντας την καταστολή των κατώτερων στρωμάτων. Σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο, η επιλογή του εγκλεισμού των φτωχών αποτελεί μία πολιτική θωράκιση για την ισχύ της αστικής τάξης.

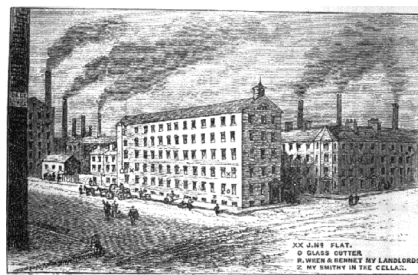
4.2. Οικονομικοί παράγοντες

Η έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης άνοιξε τον δρόμο για μία γεωγραφική ανακατανομή του κεφαλαίου και της εργασίας για έναν πολύ συγκεκριμένο λόγο. Η λειτουργία των πρώιμων βιομηχανικών εργαστηρίων στο πλαίσιο των οποίων διεκπεραιώνονταν η παραγωγή από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και μετά, βασιζόνταν στην υδραυλική ενέργεια. Αυτό σήμαινε ότι τα μηχανικά τμήματα του εργαστηρίου κινούνταν με την ενέργεια που παρείχε ένας νερόμυλος.

Συνεπώς ο χώρος της παραγωγής ήταν εγκατεστημένος σε μία παραποτάμια περιοχή, και τα εργαστήρια λόγω της περιορισμένης ενέργειας ήταν μικρά και άρα διάσπαρτα στην ύπαιθρο παράλληλα με τις ακτές των ποταμών και είχαν λίγο πολύ τη μορφή που απεικονίζει η παραπάνω εικόνα.

Με την εφεύρεση των ατμομηχανών και στη συνέχεια των ηλεκτρομηχανών και των μηχανών εσωτερικής καύσης, η δύναμη της ενέργειας πολλαπλασιάζεται με αποτέλεσμα να είναι δυνατή η οργάνωση της παραγωγής σε μαζική κλίμακα. Οι τόποι της παραγωγής φεύγουν από την ύπαιθρο και τις παραποτάμιες περιοχές και συγκεντρώνονται σε πόλεις. Έχουμε πλέον την κατίσχυση των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, των

εργοστασίων, και μαζί την ανάδυση των μεγάλων βιομηχανικών κέντρων όπως το Μάντσεστερ, τμήμα του οποίου απεικονίζεται στη διπλανή ξυλογραφία. Ωστόσο, για να συντελεστεί αυτό το πέρασμα στο εργοστάσιο και στον σύγχρονο βιομηχανικό καπιταλισμό είναι αναγκαία η δημιουργία του ανάλογου θεσμικού περιβάλλοντος που θα υποστηρίξει αυτή τη μετάβαση. Το νέο αυτό περιβάλλον ονομάζεται ελεύθερη αγορά και η λειτουργία της διέπεται από συμβολαιακές σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων. Έτσι, η γη και η εργασία μετατρέπονται σε εμπορεύματα τα οποία εισέρχονται σε σχέσεις με το κεφάλαιο. Αυτή η συνάντηση, όμως, ανάμεσα στον κάτοχο κεφαλαίου και εργοδότη, ο οποίος βρίσκεται στην πόλη, και στον εργάτη, ο οποίος βρίσκεται στην ύπαιθρο, παρεμποδίζεται, διότι οι εργάτες γης (η βασική δεξαμενή εργασίας) εξακολουθούν να συντηρούν καλύτερα τους εαυτούς τους στην ύπαιθρο απ' ό,τι στην πόλη, εφόσον όπως είδαμε νωρίτερα, με το σύστημα Speenhamland μπορούσαν να εξασφαλίσουν έστω την τροφή τους, κάτι που στη βιομηχανική πόλη ήταν αμφίβολο. Έτσι, η αστική τάξη ήθελε την κατάργηση της κατ' οίκον παροχής βοήθειας και την αντικατάστασή της με ένα διαφορετικό σύστημα που να εξαναγκάζει το εργατικό δυναμικό να αναζητήσει τα προς το ζην μέσα από τη μισθωτή εργασία στις βιομηχανικές πόλεις. Σε μεγάλο βαθμό ο νέος νόμος για τη φτώχεια εξυπηρετούσε αυτή την ανάγκη.

4.3. Ο ρόλος των ιδεών

Για να μεταφραστούν σε πολιτικές και να δικαιολογηθούν στη δημόσια σφαίρα τα πολιτικά συμφέροντα της αστικής τάξης και το θεσμικό πλαίσιο αναπαραγωγής της, χρειάζεται και η πλαισίωση τους από ένα σύνολο ιδεών στη βάση του οποίου θα διαμορφώνονταν ένα κανονιστικό πλαίσιο διαχείρισης του νέου συστήματος αντιμετώπισης της φτώχειας. Το πλαίσιο αυτό ιδεών διαμορφώθηκε μέσα από την κλασική πολιτική οικονομία των αρχών του 19^{ου} αιώνα, και συγκεκριμένα μέσα από το έργο των Ricardo, Malthus και Bentham. Οι δύο πρώτοι στην ουσία επιχειρηματολόγησαν κατά των ρυθμίσεων που προέβλεπε ο παλιός νόμος περί φτώχειας μετά και από τις αναθεωρήσεις του Speenhamland που όπως είδαμε επιδοτούσαν τους μισθούς. Στην ουσία εδώ διατυπώνεται για πρώτη φορά με τόση σαφήνεια μία δοξασία που τη συναντά κανείς έως τις μέρες μας, ότι το επίπεδο του μισθού θα πρέπει να καθορίζεται από την αγορά και οποιαδήποτε παρέμβαση ως προς τον καθορισμό του λειτουργεί σε βάρος των μισθωτών και ειδικά των φτωχών.

Αυτή είναι και η άποψη του Ρικάρντο, η οποία βασίζεται, όπως αυτή του Malthus, σε ένα αξίωμα που στηρίζονταν στην αύξηση του πληθυσμού. Συγκεκριμένα και στο πλαίσιο του νόμου περί φθινουσών αποδόσεων που διατύπωσε υποστήριξε ότι μπορεί ο ονομαστικός μισθός βραχυπρόθεσμα να αυξάνεται, ωστόσο η φυσική αύξηση του πληθυσμού θα οδηγούσε σε συμπίεσή του και κρίση που μόνο μία συνολική οικονομική μεγέθυνση θα μπορούσε να επιτύχει. Να γιατί :

Ο Ρικάρντο βασίζει το υπόδειγμά του στη γεωργική οικονομία και ειδικά στην παραγωγή σιταριού. Υποστηρίζει ότι με την αύξηση του πληθυσμού αυξάνεται η ζήτηση για το σιτάρι και συνακόλουθα αυξάνεται η τιμή του σιταριού. Οι γαιοκτήμονες επειδή ανεβαίνει η τιμή του σιταριού για να διευρύνουν κέρδη τους θα ανέβαζαν τα ενοίκια της γης και άρα η εκμετάλλευση της θα γινόταν ακριβότερη. Ο επιχειρηματίας για να εξασφαλίσει το κέρδος θα έπρεπε να συμπίεσει το εργατικό κόστος, το οποίο όμως δεν θα μπορούσε να συμπιεστεί αρκετά διότι οι ονομαστικοί μισθοί θα αυξάνονταν για την αντιμετώπιση του κόστους των ειδών διατροφής. Το αποτέλεσμα είναι ότι η οικονομία θα περιερχόταν σε κατάσταση στασιμότητας, διότι όσο και να συμπίεζε τους μισθούς αυτοί δεν μπορούσαν να πάνε παρακάτω από ένα στοιχειώδες όριο διαβίωσης οπότε τα περιθώρια κερδοφορίας θα μειώνονταν. Έτσι, ούτε ο εργάτης θα είχε κίνητρο να δουλέψει, ούτε ο επιχειρηματίας να επενδύσει στην παραγωγή. Η έξοδος από αυτήν την κατάσταση θα επιτυγχάνονταν μόνο μέσα

από μία γενικότερη οικονομική ανάπτυξη που θα έρχονταν εάν ο ελεύθερος ανταγωνισμός της αγοράς λειτουργούσε απρόσκοπτα και χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις. Όπως σημείωνε χαρακτηριστικά και ο ίδιος ο Ricardo σε σχέση με την ελεύθερη αγορά και τους μισθούς «οι μισθοί πρέπει, όπως όλα τα συμβόλαια, στον έντιμο και ελεύθερο ανταγωνισμό της αγοράς και δεν πρέπει ποτέ να ελέγχονται με την ανάμειξη της νομοθετικής εξουσίας». Σε αυτό το πλαίσιο αντιλαμβάνονταν τον παλιό νόμο περί φτώχειας και κυρίως το Speenhamland ως μία νομοθετική παρέμβαση που ανεξάρτητα από τις αγαθές προθέσεις της κατέληγε «αντί να κάνει τους φτωχούς πλούσιους να κάνει τους πλούσιους φτωχούς». Εάν δηλαδή η αγορά λειτουργούσε ελεύθερα, τότε οι εργάτες θα έπαιρναν ένα μισθό που δεν θα μπορούσε να πέσει κάτω από το ελάχιστο όριο συντήρησής του, ενώ οι επιχειρηματίες δεν θα πλήρωναν δυσβάσταχτα κόστη για την συντήρηση ενός συστήματος περίθαλψης της φτώχειας σαν και αυτό του Speenhamland.

Αν η άποψη του Ricardo εστιάζει στη λειτουργία της αγοράς ως ενός εργαλείου καλύτερης διανομής εισοδήματος που η απρόσκοπτη λειτουργία της θα ανακούφιζε μακροπρόθεσμα τους φτωχούς, η άποψη του Malthus αναδεικνύει την αγορά ως ένα πειθαρχικό μέσο ελέγχου του πληθυσμού. Σύμφωνα με αυτόν, οι «κατώτερες τάξεις» αδυνατούν να τιθασεύσουν τις ορμές τους και αναπαράγονται κατά βούληση με αποτέλεσμα ο πληθυσμός να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο, ενώ τα είδη διατροφής με αριθμητική πρόοδο. Όπως είδαμε και παραπάνω, το Speenhamland διαμόρφωνε την κλίμακα των επιδομάτων που παρείχε ανάλογα με τα μέλη της οικογένειας. Συνεπώς, όσο περισσότερα παιδιά είχε κανείς να θρέψει, τόσο μεγαλύτερο επίδομα λάμβανε. Αυτή ακριβώς τη διάσταση του παλιού νόμου περί φτωχών, ο Malthus θεωρούσε την αιτία του κακού, εφόσον έδινε ένα σαφές κίνητρο στους φτωχούς, κατά τη γνώμη του, να γεννάνε περισσότερα παιδιά. Με βάση αυτή τη λογική ζητούσε την κατάργηση του νόμου.

Αν ο Malthus και ο Ricardo άλλαξαν το κλίμα της κοινής γνώμης σε βάρος του Speenhamland, ο Bentham ήταν αυτός που επηρέασε τις ιδέες εκείνων των στελεχών της βρετανικής δημόσιας διοίκησης που καταπιάστηκαν με τον σχεδιασμό της νομοθεσίας. Ο Bentham ήταν ο ιδρυτής του ωφελιμισμού- ή διαφορετικά της μέγιστης ευτυχίας για τον μέγιστο αριθμό ανθρώπων- και στη βάση αυτή θεμελιώνει την κρατική παρέμβαση, η οποία είχε τέσσερις στόχους: την εξασφάλιση της διαβίωσης του πληθυσμού, την ασφάλεια, την επάρκεια των αγαθών και την ισότητα. Η ιδέα περί ωφέλειας, βασίζονταν σε ένα αξίωμα που φιλοδοξούσε να εξηγήσει τα

κίνητρα δράσης που καθόριζαν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Αυτό το αξίωμα συμπυκνώνονταν στο ότι τα άτομα προσπαθούν μέσα από τη δράση τους να επιτύχουν τη μέγιστη ευτυχία τους, αποφεύγοντας τον πόνο και επιδιώκοντας την ευχαρίστηση. Μέσα από αυτή τη συμπεριφορά τα άτομα μεγιστοποιούσαν την ωφέλεια τους. Η κρατική παρέμβαση λειτουργούσε επίσης στη βάση αυτής της αρχής με την έννοια ότι κάθε ενέργειά της αποσκοπούσε είτε να αυξήσει, είτε να μειώσει την ευτυχία του αντικειμένου της παρέμβασης, ανάλογα με τον στόχο που έθετε το κράτος. Εδώ τίθεται για πρώτη φορά με τόσο συστηματικό και θεωρητικά ξεκάθαρο τρόπο στην ιστορία της διακυβέρνησης ότι μία κυβέρνηση μπορεί να επηρεάσει την συμπεριφορά των υπηκόων της ρυθμίζοντας την διάταξη των ατομικών κινήτρων δράσης των πολιτών. Σε αυτό το πλαίσιο, και με δεδομένο ότι οι φιλελεύθεροι θεωρούσαν την φτώχεια ως κάτι εκούσιο, ο νομοθέτης μπορούσε να δώσει ένα αντικίνητρο στους φτωχούς για να σταματήσουν να είναι τέτοιοι. Το αντικίνητρο ήταν να χειροτερεύσουν σε τέτοιο βαθμό οι όροι παροχής βοήθειας ώστε οι φτωχοί να την συνδέσουν με τον πόνο και τη δυστυχία και άρα η προσφυγή σε αυτήν να αποτελεί την ύστατη επιλογή. Το μόνο μέρος που θα μπορούσε να αναζητηθεί η ευτυχία ήταν η ελεύθερη αγορά. Αυτό ακριβώς ήταν και το πνεύμα του νέου νόμου περί φτώχειας. Ας δούμε τις διατάξεις του.

4.4. Οι προβλέψεις του Νόμου

Όπως έγινε ξεκάθαρο από την εξέταση των παραγόντων που οδήγησαν στην θέσπιση του νέου νόμου, ο βασικός του στόχος ήταν να κάνει τόσο δυσμενείς τις συνθήκες παροχής της πρόνοιας, ώστε οι φτωχοί να μην προσφεύγουν σε αυτή αλλά να αναζητούν την τύχη τους στην αγορά εργασίας. Αυτό σήμαινε ότι οι μεσαίες και οι ανώτερες τάξεις θα επιβαρύνονταν λιγότερο από την συντήρηση ενός συστήματος περίθαλψης της φτώχειας, εφόσον θα κατέφευγαν σε αυτό πολύ λιγότεροι. Επίσης σήμαινε ότι ένα μεγάλο τμήματα των εργατών γης, που ήταν ενδεείς ή άνεργοι, θα μεταφέρονταν από την ύπαιθρο στις νέες βιομηχανικές πόλεις για να αναζητήσουν εργασία. Σε αυτό το πνεύμα, ο νόμος προέβλεπε τα εξής:

α) Η άρνηση της ανακούφισης σε άνδρες και γυναίκες που ήταν ικανοί προς εργασία παρά μόνο υπό τον όρο ότι θα εγκλείονταν μέσα σε έναν οίκο εργασίας.

β) Η ανακούφιση όφειλε να παρέχεται μόνο όταν ο αποδέκτης βρίσκονταν αντιμέτωπος με το φάσμα της λιμοκτονίας, και σε κάθε περίπτωση η ανακούφιση αυτή δεν θα έπρεπε να είναι μεγαλύτερη από το κατώτατο ημερομίσθιο που έδινε η αγορά.

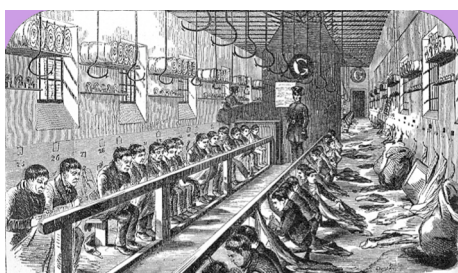
γ) Η ανακούφιση θα δίνονταν αδιάκριτα στους αρρώστους και σε όσους είχαν διαβεί το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους.

δ) Όλες οι ενορίες έπρεπε να ομαδοποιηθούν σε ενώσεις- αναλογούσαν περίπου 600 ενώσεις σε 15.000 ενορίες- και κάθε ένωση έπρεπε να ιδρύσει έναν οίκο εργασίας, η λειτουργία του οποίου θα επιβάρυνε την ένωση, μέσα στον οποίο θα εγκλείονταν οι φτωχοί. Παράλληλα θεσπίζονταν σε κεντρικό επίπεδο οι επιστάτες του νόμου περί φτώχειας που θα επιφορτίζονταν με την εξασφάλιση της εθνικής ομοιομορφίας ως προς τους κανόνες που ρύθμιζαν την ζωή μέσα στους οίκους εργασίας.

Οι οίκοι εργασίας δεν ήταν κάτι περισσότερο από φυλακές και συνιστούσαν ένα μέσο πειθαρχικού ελέγχου που ενσωμάτωνε την πειθαρχία μέσα στο άτομο [ως προς αυτό ανατρέχετε στο κείμενο του Φουκώ για το Πανοπτικό]. Με την είσοδο τους στον οίκο εργασίας οι οικογένειες χωρίζονταν σε τέσσερις πληθυσμιακές ομάδες:

τους ηλικιωμένους και τους πραγματικά ανίκανους, τους άνδρες ικανούς προς εργασία, τις γυναίκες ικανές προς εργασία και τα παιδιά. Κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες εγκλείονταν σε διαφορετική πτέρυγα του οίκου εργασίας και δεν συναντιόνταν μεταξύ τους, παρά μόνο ύστερα από έγγραφη αίτηση και για συγκεκριμένο χρόνο. Οι τρόφιμοι εξετάζονταν από γιατρό με την εισαγωγή τους και

Οίκος εργασίας στο West Derby. Η φωτογραφία έχει τραβηχτεί γύρω στο 1925.

Millbank workhouse

καταναγκαστικά έργα, όπως το σπάσιμο πετρών. Τα παιδιά απασχολούνταν και

αυτά σε εργασίες, ενώ παράλληλα, με το πέρασμα των χρόνων και ύστερα από πρωτοβουλίες διάφορων ενώσεων, μάθαιναν στοιχειωδώς γραφή και ανάγνωση. Την ιστορία ενός τέτοιου παιδιού αφηγείται ο Κάρολος Ντίκενς στο μνημειώδες έργο του *Όλιβερ Τουιστ* όπου και περιγράφονται λεπτομερώς οι άθλιες συνθήκες εγκλεισμού. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά, κλιμακώνεται η κατακραυγή εναντίον αυτού του συστήματος και πολλαπλασιάζονται οι φωνές που ζητούν την κατάργησή του. Η αιχμή του δόρατος αυτής της κριτικής έγκειται στην παραδοχή ότι η φτώχεια δεν αποτελεί συνειδητή επιλογή των ανθρώπων, αλλά προκύπτει μέσα από κοινωνικούς παράγοντες. Συνεπώς η περίθαλψή της δεν πρέπει να βασίζεται σε ένα σύστημα που θα αποθαρρύνει το άτομο να επιλέγει την φτώχεια, αλλά σε ένα σύστημα στο πλαίσιο του οποίου θα αντιμετωπίζονται οι αντικειμενικοί παράγοντες που την προκαλούν. Το μεταρρυθμιστικό αυτό κίνημα αποτελεί τον προθάλαμο για την ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους στον 20^ο αιώνα. [για τις λεπτομέρειες διαβάσετε το άρθρο Γαλλοβρετανικές διαφορές από τον έντυπο φάκελο]

